

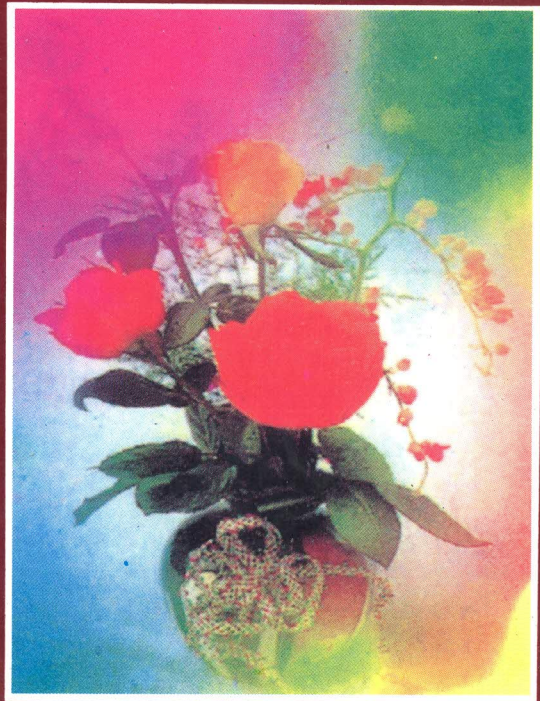
ĐC

87

NGUYỄN CÔNG TỬ

CUỘC ĐỜI MẸ DƯỠNG

Truyện thơ

HỘI VĂN HỌC NGHỆ THUẬT HÀ NAM

<http://tieulun.hopto.org>

ĐC V21

C514Đ

Cuộc đời mẹ Dương

SỞ VH-TT TỈNH HÀ NAM

NỘP LƯU CHIẾU NGÀY 29/6/1988

ĐC. 87

THƯ VIỆN
TỈNH HÀ NAM

*Ở trường Thủy Lợi Hà Nam (*)
Phụng thờ bà mẹ Việt Nam anh hùng
Một người mẹ có tâm lòng
Yêu thương nhân hậu, thủy chung, tận tình
Âm thầm chịu đựng hy sinh
Hết lòng vì nước quên mình vì dân*

Nguyễn Công Tư

(*) Trường trung học Thủy lợi I thuộc Bộ nông nghiệp và phát triển nông thôn.

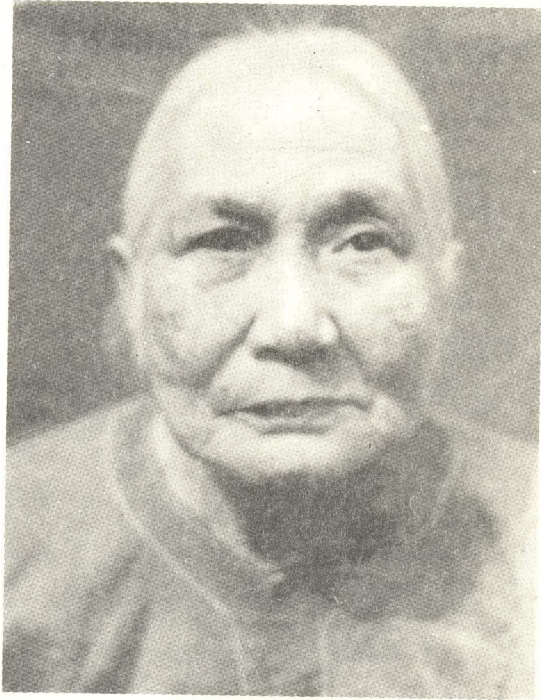
~~ĐC 21~~
C 514 Đ

CUỘC ĐỜI MẸ DƯƠNG

895.9227

TRUYỆN THƠ

C 514 Đ

MẸ LÊ THỊ DƯƠNG
BÀ MẸ VIỆT NAM ANH HÙNG
THỊ XÃ PHỦ LÝ TỈNH HÀ NAM

LỜI GIỚI THIỆU

Anh Nguyễn Công Tú nguyên là Đại tá Q.Đ.N.D. Việt Nam, anh đã từng trải qua hai cuộc chiến tranh. Từ những năm cuối của kháng chiến chống Pháp, anh chiến đấu trong vùng địch hậu Hà Nam quê hương anh - đến cuộc kháng chiến chống Mỹ cứu nước anh vượt Trường Sơn vào chiến đấu ở chiến trường Miền Đông Nam Bộ. Chính cuộc hành trình này anh đã ra đời tập thơ "ĐƯỜNG MANG TÊN BẮC" làm vừa lòng nhiều bạn bè, nhất là những người đã một thời "xé dọc Trường sơn đi cứu nước" dễ dàng đồng cảm với những vần thơ của anh:

Ngàn năm nhớ mãi một con đường.

Đã từng gắn bó với máu sương...

Nhưng đối với anh, niềm cảm xúc lớn hơn cả lại là những người mẹ Việt Nam.

Đã bao năm lăn lộn ở chiến trường từ Bắc đến Nam, hình ảnh những người mẹ đã phải âm thầm chịu đựng sự hy sinh to lớn nhất luôn luôn thôi thúc anh từ lâu đã có ý định viết về các mẹ.

Sau khi rời tay súng trở về với đời thường, anh cầm bút dồn tâm huyết vào viết và viết một cách nhiệt tình, say mê. Đến năm 1997 tập truyện thơ "TRÁI TIM NGƯỜI MẸ" của anh ra đời với gần năm trăm câu thơ, tuy về mặt văn phong có phần còn hạn chế, nhưng đã được đông đảo bạn đọc hoan nghênh, nhiều thư gửi tới động viên tác giả, trong đó có bức thư của Quận uỷ Quận Bình Thạnh thành phố Hồ Chí Minh (nơi mẹ Cao Thị Rốc đang sinh sống ở đó) đã cảm ơn tác giả và đánh giá cao tập truyện thơ này.

Cuộc đời mẹ trở thành huyện thoại

Sẽ lưu truyền mãi mãi thế gian

Mẹ là người mẹ Việt Nam

Người mẹ có trái tim vàng kính yêu.

Rất cảm động và trân trọng những lời cổ vũ động viên của bạn đọc, anh tiếp tục miệt mài sáng tác. Với cái vốn tích lũy của cuộc đời từng trải, lại có trái tim nhạy cảm và tinh thần lao động cần mẫn, nghiêm túc suốt gần một năm trời, tập truyện thơ "CUỘC ĐỜI MẸ DƯƠNG" dài ~~Chín~~ chín trăm câu thơ đã ra mắt và không phụ lòng bạn đọc.

So với "TRÁI TIM NGƯỜI MẸ" thì "CUỘC ĐỜI MẸ DƯƠNG" anh viết khá thành công hơn

Ngay từ lúc còn là bản thảo đã được nhiều bạn đọc góp ý, hoan nghênh, đề nghị tác giả cho xuất bản. Một số cơ quan đã cổ vũ động viên và ủng hộ một phần tài chính để xuất bản tập truyện thơ này.

Trong số hàng trăm Bà mẹ Việt Nam anh hùng trên quê hương Hà Nam thì cuộc đời Mẹ Dương là một trong những tấm gương điển hình về sự hy sinh cao cả, tưởng như huyền thoại có một không hai. Từ biểu tượng "U THỤ" là Bà mẹ của cả thầy cô giáo và học sinh Trường trung học Thủy lợi I, hết lớp này đến lớp khác, và ngược lại khi mẹ đau yếu lại được cả nhà trường từ lãnh đạo đến học sinh đều kính yêu chăm sóc mẹ. mẹ đã qua đời hơn một năm nay, nhưng bàn thờ Mẹ ở ngay trong nhà trường vẫn luôn luôn được hương khói không những làm ấm lòng cho linh hồn mẹ mà còn là một cõi tâm linh cho những cán bộ, học sinh đi xa về gần đến thắp hương và cầu nguyện:

Một người mẹ có tấm lòng

Yêu thương, nhân hậu, thủy chung, tận tình

Âm thầm chịu đựng hy sinh

Hết lòng vì nước, quên mình vì dân.

Với cách viết chọn câu, chọn chữ, reo vần công phu nhưng rất bình dị, rất gần gũi với cuộc sống nên dễ đi vào lòng người, truyện thơ tương đối dài nhưng người đọc không cảm thấy nhàm chán, càng đọc càng thấy cảm động, càng thấy thương yêu, quý trọng và tự hào về những người mẹ Việt Nam.

Anh Nguyễn Công Tử vốn là con người giản dị, khiêm tốn, anh rất coi trọng và mong được sự góp ý phê bình và cổ vũ động viên của bạn đọc, để giúp anh thành công hơn nữa trong những tác phẩm tiếp theo.

Xin trân trọng giới thiệu cùng đồng đảo bạn đọc

Nhà Văn

LUONG HIỀN

Phó chủ tịch Hội V.H.N.T. Hà Nam.

I

*Sinh ra từ đất Quảng yên
Trải bao cay đắng lớn lên thành người
Năm chìm bẩy nổi muôn nơi
Hà Nam mẹ gắn cuộc đời từ lâu
Bao nhiêu kỷ niệm khắc sâu
Niềm vui thì ngắn khổ đau lại dài*

*
* *

*Cảnh nhà cha mẹ hiếm hoi
Đã nghèo đường của, thiệt thòi đường con
Bao năm mong đợi mỗi mòn
Cây khô bông nảy mầm non ra đời
Một cô con gái sinh tươi
Là Lê thị Dương "phúc trời" ban cho
Từ ngày có tiếng trẻ thơ
Dịu đi bao nỗi âu lo trong nhà
Anh em nội ngoại gần xa
Xóm làng bè bạn vào ra chúc mừng*

Hiền lành khoẻ mạnh khô ngô
Tới vùng đất mở làm phu đào hầm
Xem ra ý hợp tâm đồng
Thương nhau nhớ vụng yêu thâm từ lâu
Nhưng hiềm một nỗi sông sâu
Đò đầy phận gái phải đầu để chèo
Cha mẹ già yếu lại nghèo
Một mình chạy vay sớm chiều lo toan
Cái nghề làm mượn đội than
May ra cũng chỉ đủ ăn qua ngày
Lại còn bọn chủ bọn Tây
Luôn mồm chửi mắng suốt ngày đòn roi
Lấy công đất khách quê người
Cha già mẹ héo ai thời trông nom
Trước lo trọn đạo làm con
Để cho khỏi miệng thế gian chê cười
Sau lo đến chuyện lứa đôi
Vợ chồng là nghĩa trọn đời bên nhau
Lại còn chén nước cơm trâu
Họ hàng làng xóm chứ đâu chuyện thường

---

(1) Chị thường ra mỏ than làm thuê.

Nhiều đêm suy nghĩ cạn đường
Tuổi đời mười chín vấn vương đủ điều
Thương cha thương mẹ bao nhiêu
Lại càng thương quý người yêu của mình
Trẻ người mà trọng nghĩa tình
Thương dân yêu nước quên mình xá chi
Dấn thân vào chốn hiểm nguy
Dắt diu dân mở đường đi cứu đời
Một hôm anh Đức ngộ lời
"Anh xin ở rể Dương thời tính sao"
Thật là vui sướng biết bao
Trúng điều mà chị khát khao mong chờ
Niềm vui đến thật bất ngờ
Gỡ ra được mối tơ vò bấy nay
Rượu sao không uống mà say
Ứng hồng đôi má nghĩ ngày trao duyên
Cảm ơn anh đã thương em
Không phân biệt cảnh sang hèn đời no
Xin anh hãy chọn ngày giờ
Ta về bái yết ông bà Tổ tiên
Sau xin cha mẹ đôi bên
Miếng trâu chén nước xóm giềng sang chơi

Minh nghèo chẳng được bằng người
Cái tính cái nghĩa ở đời quý hơn
Vừa là trọn đạo làm con
Lại không thẹn với nước non đất trời.
Thuận tình anh Đức nhận lời
Tháng sau tổ chức hai người kết hôn
Cô dâu chẳng có phấn son
Áo quần chú rể chẳng hơn ngày thường
Cưới xin thật cũng giản đơn
Thế mà làng xóm bà con chật nhà
Lại còn bè bạn gần xa
Đến mừng hôn lễ thật là đông vui
Đều khen anh chị hết lời
Cả hai đẹp nét, đẹp người xứng đôi.

*
* *

Tưởng như hạnh phúc lắm rồi
Thuận buồn xuôi gió cuộc đời đẹp sao
Phận hèn chẳng dám ước cao
Chỉ mong gia cảnh làm sao đỡ nghèo
Bên nhau sớm sớm chiều chiều
Làm nuôi cha mẹ giữ điều thủy chung

Đói no có vợ có chồng
Sinh con để cái yên lòng mẹ cha
Sửa sang cái cửa cái nhà
Dù rằng tranh vách cũng ra cái hồn
Nào ngờ mơ ước còn con
Như tia lửa mới nhém nhom chưa hồng
Thì trời bỗng nổi bão giông
Tro tàn lửa tắt để lòng quặn đau
Từ ngày anh chị lầy nhau
Một năm chưa trọn, chứ đâu đã dài
Thực tình chưa kịp bén hơi
Gần nhau mới độ chín mươi ngày thôi
Bởi vùng đất mở sục sôi
Anh luôn xa vợ đến nơi đang cần
Quân thù đã bắt được anh
Khảo tra chẳng được chúng đành bó tay
Thế rồi cho tới một ngày
Máu anh đã đổ trước bày sói lang ⁽¹⁾
Giữa đường gãy gánh đứt quang
Chị hai mươi tuổi khăn tang trắng đầu

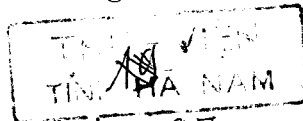
Bà con ai cũng thương đau
Mối thù quân giặc khắc sâu trong lòng
Khắp nơi bãi thị đình công
Đấu tranh càng mạnh quyết không chịu lùi
Thương chồng lòng dạ rối bời
Cây xanh chưa kịp nảy trời đơm hoa
Anh đi chưa kịp làm cha
Cũng chưa kịp sửa mái nhà cho em
Trời ơi! vừa mới xe duyên
Mà sao đã vội cắt liên lúa đôi
Đã cho sinh kiếp làm người
Lại còn bắt sống cuộc đời ngựa trâu
Hỏi rằng sấm sét để đâu
Sao không mau giáng xuống đầu ác ôn
Biển ơi hãy nổi sóng cồn
Cuốn đi bọn ác rửa hờn cho ta
Nghĩ mà càng thấy xót sa
Trách mình cái phận đàn bà yếu tay
Phải đành ngậm đắng nuốt cay
Chịu cho số phận đọa đầy biết sao

---

(1) Anh Đức bị giặc giết năm 1932

Cảnh nhà ngày một lao đao
Sông sâu sóng cả tay sào khó qua
Phải đành chuyển tới Đầm Hà
Vừa lo kiếm sống vừa là dung thân
Trước con đe dọa sau dân trắng hoa
Đã làm tan cửa nát nhà
Lại còn tính chuyện vò hoa cho tàn
Thật là tím ruột bầm gan
Muốn bằm vằm bợn gian tham hả lòng
Thấp hương chị vái lậy chồng
Khôn thiêng phù hộ thoát vòng tai ương
Từ nay đời hết vấn vương
Làm nuôi cha mẹ chọn đường yên thân
Lửa lòng cứ tắt nguội dần
Trải theo năm tháng soay vần thời gian
Từ ngày thôi việc đội than
Không còn cái cảnh nhọ nhem suốt ngày
Trở về đồng ruộng cấy cấy
Cũng không thoát khỏi đắng cay nhọc nhằn
Quanh năm vẫn chẳng đủ ăn
Suốt ngày cúi mặt bán lưng cho trời
Cấy tô cấy mướn cho người
Tháng năm sạch lúa tháng mười ôm rơm

"Ông Bà nghĩ thấy thương con
Trẻ người sức yếu vẫn còn nặng lo
Kiếm thêm hạt thóc, hạt ngô
Đỡ dần con gái bớt lo về mình
Thương con cha mẹ thực tình
Tuổi già mưa nắng cũng đành vậy thôi"
Chị xin cha mẹ hết lời
Lỡ ra trái gió trở trời thì nguy
Thân con là phận nữ nhi
Có sao con biết làm chi bây giờ
Quê người đất khách bơ vơ
Giữa đời bão tố ai ngờ được đâu
Vì con cha mẹ khổ đau
Con chưa báo đáp ơn sâu nghĩa dày
Lòng con tâm niệm bấy nay
Thờ chồng phụng dưỡng đêm ngày mẹ cha
Tới khi trăm tuổi về già
Lo xong công việc mẹ cha chu toàn
Con xin thoát tục trần gian
Nương nhờ cửa Phật đèn nhang suốt đời.
Nếu là định mệnh do trời?
Thì đâu theo ý con người là xong

Bởi đời đầy dẫy bất công
Dù mình muốn tránh cũng không dễ gì
Phật đường là chốn từ bi
Cầu mong điều thiện xua đi ác tà
Nhưng người đang sống với "ma"
Làm sao thiện thắng nổi tà được đây?
Những lời phật dạy đêm ngày
Phải lo trừ ác mới hay điều lành
Người chồng của chị đấu tranh
Cũng là để cứu dân lành lầm than
Diệt trừ lũ quỷ gian tham
Rửa đi bao nỗi trái oan hận thù
Cho người sống được tự do
Ai ai cũng có cơm no áo lành
Chị nghe chồng nói bao lần
Vẫn chưa hiểu thấu ngọn ngành đầu đuôi
Như con cua bỏ trong nồi
Chưa bò tới miệng đã rơi xuống liền
Nhìn lên toàn thấy cường quyền
Gian tham ác độc đảo điên lọc lừa
Còn mình như thể con cua
Bò lên, tụt xuống vẫn chưa thoát vòng

Nửa thì tin ở lời chồng
Nửa thời lại thấy trong lòng chưa yên
Nên đành chờ đợi để xem
Đất trời thay đổi có nên cơ đồ

Lòng vừa nhen nhóm ước mơ
Chẳng lâu tai hoạ bất ngờ lại reo
Mẹ - cha mang bệnh hiểm nghèo
Một mình tay chống tay chèo khó khăn
Bà con làng xóm xung quanh
Tuy nghèo những vẫn chân thành cứu mang
Chị lo chạy vạy thuốc thang
Trong nhà sạch bách, mùa màng thất thu
Trời như dây đặc mây mù
Chị như kiệt sức chỉ chờ rủi may
Lá vàng trước gió lung lay
Cha đi trước mẹ chuỗi ngày không xa
Đầu năm chôn cất người cha
Cuối năm chôn mẹ thật là đau thương
Tưởng như là đã cùng đường
Đời sao chồng chất nỗi buồn cho nhau

Khăn tang dè nặng trên đầu
Trong lòng càng nặng nỗi đau thế này
Chim non sớm phải xa bầy
Giữa trời giông tố biết bay hướng nào
Một mình thui thủi ra vào
Một mâm một bát trái bao tháng ngày
Bát cơm nước mắt chan đầy
Cọng rau chấm với đắng cay túi hờn
Bao lần suy tính thiệt hơn
Xin cha xin mẹ cho con đi cùng
Nhưng rồi lại nhớ lời chồng:
"Có ngày ta sẽ thoát vòng khổ đau
Ngôi chờ thì sẽ còn lâu
Lao vào tranh đấu cùng nhau mới thành
Ông trời ông phật quang minh
Cũng không có thể cứu mình được đâu"
Lòng như canh hẹ bầy lâu
Tôi nay mới thấy được đâu chỉ tư.

II

Đất trời chuyển động từng giờ
Dân nghèo theo Đảng phát cờ vùng lên
Đập tan áp bức gông xiềng,
Khắp nơi giành lấy chính quyền về tay
Qua đêm rồi đã tới ngày
Cuộc đời tăm tối đổi thay từ giờ
 Tỉnh mà chị thấy như mơ
 Tưởng rằng đã chết ai ngờ hồi sinh
 Người người bàn chuyện Việt minh
 Ai ai cũng thấy như mình trẻ ra
 Việc làng, việc nước, việc nhà
 Không còn phân biệt đàn bà đàn ông
 Trẻ già, trai gái tâm đồng
 Cùng nhau góp sức góp công diệt thù
 Mặt trời xua đám mây mù
 Lửa lòng sưởi ấm từ từ bùng lên
 Hoà mình cùng với chị em
 Lo chung công việc cho nên nguôi dần
 Thấy mình chẳng phải độc thân
 Bà con hàng xóm quây quần bên nhau

Thì ra bất cứ ở đâu
Cái tình cái nghĩa vẫn lâu vẫn bền
Mỗi ngày chị lại hiểu thêm
Hiểu thêm càng thấy vững bền niềm tin
Mắt như mở rộng tầm nhìn
Đắng cay tạo dựng trái tim yêu đời
Khóc nhiều tươi mát nụ cười
Khổ nhiều càng thấy quý đời hôm nay
Tính tình chị đã đổi thay
Không còn uỷ mị như ngày tháng qua
Hăng say việc nước, việc nhà
Thời gian nó chạy sao mà quá nhanh
Soi gương mới nhận ra mình
Ba mươi hai tuổi chán nhẵn nhiều đường
Lẻ chẵn, lẻ gói, lẻ giường
Lấy ai hương khói tổ đường mai sau
Đời mình còn tiếc gì đâu
Nhưng còn tính chuyện dài lâu sao đành
Đêm nằm trần trọc năm canh
Nghe từng giọt nước mái tranh rơi đều
Gian nan vất vả đã nhiều
Vẫn chòn chưa khổ bằng điều lẻ loi

Hay là xin đưa con nuôi
Sau này già yếu có người trông nom
"Trai ba mươi tuổi còn son
Gái ba mươi tuổi đã toan về già"
Nghĩ gần rồi lại nghĩ xa
Kiến leo cành cụt leo ra leo vào
Đò đầy đã nhỏ con sào
Có ai còn muốn nhẩy ào xuống sông
Đời mình đã một lần chồng
Còn ai muốn ngó muốn trông làm gì
Nhưng đời lắm chuyện lạ kỳ
Cái mà ta muốn ấy thì lại không
Có khi cái chẳng bận tâm
Làm sao nó lại khoác trông vào thân
Trái thơm chim tự đến gần
Gái xinh đẹp nét chẳng cần đâu xa
Bỗng dưng có khách đến nhà
Trước thăm gia cảnh sau là dò xem
Biết đâu số lại hợp duyên
Trên đời thường nói ở hiền gặp may.
Có người Nam Định ra đây
Ở nhờ dựng nghiệp cất may áo quần

Tên gọi là Thụ họ Trần
Ba mươi tư tuổi lo phần làm ăn
Nên chưa xây dựng gia đình
Con người tử tế tính tình thẳng ngay
Ham mê công việc đêm ngày
Ở ăn như bát nước đầy trắng trong
Xem ra lòng đã hợp lòng
Nhưng còn e thẹn nên không ngỏ lời
Một năm thắm thoát qua rồi
Lòng như lửa cháy đứng ngồi không yên
Bà con xóm dưới làng bên
Thương hai anh chị quá hiền mà thôi
Bàn nhau tính chuyện cử người
Đến nhà gọi mở xem thời ra sao
Thật là cảm động biết bao
Tình làng nghĩa xóm khi nào dám quên

*
* *

Trước khi bến mới cập thuyền
Đèn nhang chị khẩn gia tiên giải bày
Mười hai năm trước đến nay
Đời con đầy những đắng cay trong lòng

Tang cha, tang mẹ, tang chồng
Phụng thờ báo đáp nghĩa công biển trời
Tuy chưa trọn đạo ở đời
Nhưng không thẹn với đất trời tổ tiên
Từ lâu bến vắng dò yên
Ngờ đâu có khách gọi thuyền sang sông
Cúi xin cha mẹ rủ lòng
Cầu xin anh Đức cảm thông nỗi niềm
Hãy về tha thứ cho em
Đò qua bến mới sóng yên thuận chèo

*
* *

Duyên xưa đã gặp gieo neo
Duyên này chắc hẳn có nhiều vận may
Vợ chồng lao động hăng say
Dần dần đời sống mỗi ngày một hơn
Lâu ngày lửa đã bén rơm
Cây đang khô héo gặp cơn mưa rào
Trời sui đất khiến thế nào
Trái cây chín mọng rơi vào giỏ nan
Thế là chị đã có mang
Nghe tin, anh Thụ thấy càng mừng vui

Bao năm mới thấy chị cười
Bấy giờ mới thực yêu đời từ đây
Đêm nằm bắm đốt ngón tay
Nóng lòng chờ đợi cái ngày sinh con
Mong sao mọi sự vuông tròn
Sau này đời nó không còn khổ đau
Vợ chồng tâm sự cùng nhau
Đã bàn tính chuyện dài lâu sau này
Phải lo giành dụm từng ngày
Rồi về Nam Định dựng xây cửa nhà
Ở nơi đất tổ quê cha
Sinh con để cái có bà ẵm trông
Đỡ phần vất vả long đong
An cư lạc nghiệp mới mong thoát nghèo
Xem ra thì thấy xuôi chiều
Ước mơ có vậy đâu nhiều cho cam
Thức khuya dậy sớm chăm làm
Quanh đi quẩn lại thời gian đã gần
Lấy nhau sắp được một năm
Đến thời tính chuyện con tầm nhả tơ
Phải lo chuẩn bị từ giờ
Không thì đau đẻ lại chờ sáng trăng

*
* *

Chông về có dặn vợ rằng:
"Tôi đi khoảng độ qua rằm tháng ba
    Tính xem chuyện cửa chuyện nhà
Có gì trắc trở sau ra sẽ bàn
    Còn mình dạ chữa bụng mang
Giữ gìn sức khỏe chớ ham việc nhiều"
    Thương nhau căn dặn đủ điều
Người đi kẻ ở sớm chiều đợi mong
    Đã qua mấy độ ngày rằm
Mà sao vẫn thấy bất tâm không về
    Lòng như lửa cháy bốn bề
Chị linh cảm thấy có gì không yên
    Đã từng thao thức bao đêm
Nghĩ quanh nghĩ quẩn tính xem thế nào
    Ngôi chờ sốt ruột biết bao
Về quê thì nhờ làm sao dọc đường
    Nhưng rồi sức mạnh tình thương
Chị không nấn ná tìm đường về quê
    Một ngày rỗng rã trên xe
Đất trời quay đảo bộn bề nghĩ suy

Hai bên đồng lúa xanh già
Gió qua khe cửa thắm thì bên tai
Nhớ rằng gìn giữ cái thai
Đó là tất cả tương lai đời mình
Dù cho tin giữ tin lành
"Số trời đã định" phải đành chịu thôi
Cuối cùng rồi cũng đến nơi
Về nhà mới biết đầu đuôi ngọn ngành
Mẹ chồng than khóc tội tình:
"Lá vàng ở lại, lá xanh rụng rồi
Mẹ thương con lắm con ơi
Chồng con về mới nghỉ ngơi mấy ngày
Chưa bàn tính chuyện dựng xây
Gặp cơn gió độc chết ngay tại nhà
Vi thương con ở nơi xa
Bụng mang dạ chửa lỡ ra sao đành
Mẹ còn đang tính xa gần
Định tìm cách báo dần dần cho con
Thật không còn cách nào hơn
Lỗi này mẹ nhận tử hờn mẹ xin"
Ôi như ngàn vạn mũi kim
Đang đâm tan nát trái tim khô cằn

Ngất đi tỉnh lại bao lần
Mặt mày tái nhợt, toàn thân rã rời
Thương chồng lòng dạ khôn nguôi
Lại càng oán trách ông trời bất công
Đời tôi đâu có lỗi lầm
Mà đem tai hoạ chất chồng cho tôi
Mười ba năm một quăng đời
Bốn lần tang tóc hỏi thời còn chi
Cứ hành nhau mãi làm gì
Sống mà như thể chết thì còn hơn
"Mẹ khuyên đừng quá lo buồn
Mà nên thương lấy đứa con trong lòng
Đó là giọt máu của chồng
Đó là hạt giống họ Trần nhà ta"
Dần dần chị đã tỉnh ra
Nghe lời mẹ nói vượt qua đau này
Ở nhà với mẹ mấy ngày
Nguôi lòng chị mới giải bày tâm tư
Nhà con tính nết hiền từ
Chẳng may xấu số già từ thế gian
Mẹ thêm vất vả gian nan
Con về với mẹ lo toan việc nhà

Ngày mai trở lại Đầm Hà
Để con thu xếp cửa nhà cho xong
Bán đi cũng được ít đồng
Có lưng có vốn yên lòng làm ăn
Đất trời cũng đã xoay vần
Ơn nhờ cách mạng dần dần đổi thay
Mẹ con mình bớt đắng cay
Cháu Bà chắc hẳn sau này khá hơn

*
* *

Nhưng ra thì đã sạch trơn
Trong nhà mất hết chẳng còn cái chi
Vỏ nhà có đáng giá gì
Vài gian siêu vẹo bão thì đổ luôn
Bà con thấy cảnh đều thương
Hùn nhau sẻ áo nhường cơm đỡ đần
Đồng người như rết nhiều chân
Cộng vào cũng tạm có phần yên tâm
Ít ra tùng tiệm nửa năm
Mở ra lối thoát khó khăn ban đầu
Đường về nghĩa nặng tình sâu
Đời này cũng đẹp chứ đâu chỉ buồn

*Trên vai quang gánh đi buôn
Làm thuê làm mướn đủ đường kiếm ăn
Cái thai trong bụng to dần
Cuối năm bốn sáu chị nằm sinh con
Thật là hạnh phúc nào hơn
Niềm vui duy nhất đưa con ra đời
Giống cha như giọt nước đôi
Con trai của mẹ cuộc đời của ta
Họ hàng cùng với cả nhà
Đặt tên cho cháu thật là đẹp sao
Thoả lòng ngày tháng ước ao
Cháu Trần Minh Hải biết bao nghĩa tình
Nghĩa mẹ sáng đẹp bình minh
Tình cha trong tựa biển lành mênh mông*

III

Nuôi con một dạ thờ chồng
Tham gia kháng chiến góp công đêm ngày
Tuy không trực tiếp đánh Tây
Tiếp lương, tải đạn chung tay lo cùng
Tới ngày kháng chiến thành công
Pháp thua rút chạy non sông hoà bình
Bà mừng vì hết chiến tranh
Mong sao con được học hành giỏi dang
Đứa con bà quý hơn vàng
Lớn lên thấy nó lại càng giống cha
Đến nay thì chẳng còn Bà
Cũng không thấy được mặt cha bao giờ
Nó còn đang ở tuổi thơ
Làm sao hiểu được căn cơ ngọn nguồn
Bao giờ con lớn con khôn
Mẹ ngời kể hết ngọn nguồn đầu đuôi
Cho con cái nghĩa làm người
Yêu thương quý trọng cuộc đời hôm nay
Bao người sống kiếp đọa đầy
Bao nhiêu máu tươi đất này nở hoa

*
* *

Hoà bình xây dựng nước nhà
Đang cần trí tuệ cùng là nhân công
Ghi tên Bà đã xung phong
Vào ngành Thủy lợi cũng không ngại gì
Mang theo con nhỏ thoát ly
Nay đây mai đó đã đi nhiều vùng
Phủ Giây - Phú Thọ - Hà Đông
Hà Nam mảnh đất cuối cùng độ thân
Ở đâu bất cứ xa gần
Vừa lo công tác một phần lo con
Tới nơi đều gặp địa phương
Xin cho con được vào trường học luôn
Cũng may thằng bé rất ngoan
Học hành vào loại giỏi giang của trường
Kính thầy mến bạn khiêm nhường
Mọi người đều quý đều thương Hải nhiều
Về nhà sớm sớm chiều chiều
Đỡ dần giúp mẹ bớt nhiều khó khăn
Bà làm nhiệm vụ nấu ăn
Thức khuya dậy sớm tảo tần lo toan

Chẳng còn có mấy thời gian
Thấy con chịu khó lại ngoan Bà mừng
Thôi mình buộc bụng thắt lưng
Nuôi con ăn học đến cùng vẫn vui
Sau này nó bước vào đời
Ít ra cũng được bằng người mới yên
Mình nghèo chẳng có bạc tiền
Để cho con hưởng dụng nên cơ đồ
Phải cho con hiểu từ giờ
Sớm lo tạo nghiệp đừng chờ đợi ai
Hải vừa học hết cấp hai
Vào trường Thủy lợi ở ngoài Hà Đông
Học ngành cơ khí hai năm
Bà luôn khuyên Hải yên tâm học hành
Thế là còn có một mình
Lao vào công tác nhiệt tình hăng say
Cơm ngon canh ngọt hàng ngày
Người ăn cảm thấy như ngay ở nhà
Nước rau chan với quả cà
Cứ đâu thịt cá mới là ngon cơm
Tấm lòng nhân hậu còn hơn
Nuôi người như thể nuôi con khác gì

Bao lần kẻ ở người đi
Đều chào "U Thụ" trước khi lên đường
Hàng năm tổng kết biểu dương
Bà Lê thị Dưỡng nêu gương toàn trường
Một Bà mẹ chỉ nấu cơm
Tấm lòng cao đẹp quý hơn bạc vàng
Bà vui lòng dạ sôn sang
Nấu ăn đâu phải thấp hèn ai ơi
Cái mà Bà quý nhất đời
Đó là mình được mọi người yêu thương
Cảm ơn cách mạng dẫn đường
Cảm ơn tập thể nhà trường quan tâm
Đất khô thấm hạt mưa dầm
Máu hồng cách mạng thấm dần trong tim
Cuộc đời từ vũng bùn đen
Ơn nhờ Đảng, Bác mới nên thân người
Dưới cờ liềm búa sáng tươi
Từ nay Bà đã thành người Đảng viên
Những lời mộc mạc thiêng liêng
Bà thể với Đảng chung, riêng vẹn toàn

Vui mà nước mắt chứa chan
Một ngày ghi nhớ về vang suốt đời (*)
Năm nay bốn chín tuổi rồi
Mà sao như thấy trong người trẻ ra
Lần đầu hát Quốc tế ca
Từng câu từng chữ sao mà khó quên
Đúng rồi ta phải vùng lên!
Xoa đi áp bức, cường quyền bất công
Đêm nay trời đẹp trăng trong
Gió vờn thắm lúa trĩu bông óng vàng
Bàn thờ le lói đèn nhang
Căn buồng ấm áp mẹ con luận bàn
Giọng con vỡ tiếng oang oang
"Mẹ ơi con cũng vào Đoàn vừa xong"
Mẹ rằng con phải gắng công
Còn gần năm nữa học xong ra trường
Con xem có đám nào thương
Trầu cau mẹ sẽ dạm đường sang chơi
Hải nghe giật bản cả người
"Mẹ đừng như thế buồn cười làm sao

Học hành chưa biết thế nào
Lại còn công việc biết bao điều cần
Vội gì gánh nặng vào thân
Đèo bồng quá sớm tuổi xuân mau tàn
Cuộc đời mẹ quá gian nan
Trải bao sóng gió thế gian đoạ đầy
Công ơn mẹ thật cao dày
Con chưa báo đáp đêm ngày đợi mong
Bây giờ sớm nhẩy vào tròng
Làm sao thoát khỏi cái vòng quấn quanh"
Nghe lời con trẻ chân thành
Thương con nên mẹ cũng đành vạy thôi.

*
* *

Thế rồi ngày tháng cứ trôi
Thời gian chẳng đợi nghỉ ngơi bao giờ
Ra trường một tháng Hải chờ
Đang lo chu tất giấy tờ tư trang
Luôn luôn chuẩn bị sẵn sàng
Nhận giao công tác lên đường nay mai

(*) Bà vào đảng 1963

Bà mừng ngắm đứa con trai
Nó vui sắp bước vào đời công nhân
    Xem ra về mặt làm ăn
Tin còn bà chẳng băn khoăn điều gì
    Chỉ thương con nó ra đi
Lúc trời trái gió mình thì ở xa
    Bà lo từ lọ dầu xoa
Dặn con muối cần nước hoa bôi vào
    Bảo con chẳng thiếu điều nào
Mà sao bà cứ quanh vào quanh ra
    Mấy ngày bận rộn vừa qua
Bạn bè mừng Hải làm bà vui lây
    Bồ công vất vả bấy nay
Lúa qua úng hạn đến ngày trở bông
    Thế là cũng thoả nỗi lòng
Suối vàng chắc hẳn người chồng cũng vui

*
* *

Nhưng hoa vừa hé nụ cười
Mưa gào gió thét đất trời nổi giông
    Gần xa bom đạn âm âm
Bầu trời bỗng chốc tối sầm khói đen

Máy bay giặc Mỹ công điên
Thi nhau bắn phá ngày đêm không ngừng
Cây im mà gió chẳng dừng
Nghe lời Bác gọi đã cùng đứng lên
Quyết thể sống mái một phen
Đánh quân giặc Mỹ đến tận cuối cùng
Toàn dân khí thế bừng bừng
Thanh niên nô nức lên đường tòng quân
Trong lòng Hải cứ phân vân
"Nếu đi công tác đỡ phần mẹ lo
Bấy nay mẹ vẫn mong chờ
Nuôi con ăn học sao cho bằng người
Kể ra thì hợp lẽ rồi
Một con một mẹ ai thời chê bai
Nghĩ ngắn nhưng lại nghĩ dài
Nước đang có giặc làm trai sao đành
Thực ra Hải chẳng ngại ngần
Chỉ thương cho mẹ một cành một hoa
Bây giờ mình phải đi xa
Mẹ thì mỗi tuổi mỗi già cậy ai
Chiến tranh có thể kéo dài
Hòn tên mũi đạn ngày mai khó lường

Làm trai sống chết coi thường
Nhưng không chịu nổi mẹ buồn mẹ đau
Lại còn cái chuyện trâu cau
Mẹ nuôi hy vọng bấy lâu chưa thành
Trong đầu Hải cứ rối tinh
Việc nhà việc nước nghĩa tình sao đây"
Bà như hiểu thấu điều này
Thương con lo nghĩ nó gầy sút đi
Mấy ngày bà cũng nghĩ suy
Mất ăn mất ngủ phải chi yên lòng
Nhớ lời dặn của mẹ chồng
"Nó là hạt giống họ Trần nhà ta"
Xung quanh việc nước việc nhà
Xưa nay khó sử vẫn là chung riêng
Ngăn con thì cũng không nên
Bằng lòng thì thấy nỗi niềm sót xa
Đứa con đứt ruột đẻ ra
Nó là tất cả đời ta mong chờ
Lúc này Tổ quốc nguy cơ
Lương tâm có thể thờ ơ sao đành
Trải qua dần vật đấu tranh
Cuối cùng quyết định Bà giành cho con

Làm trai lo việc nước non
Ra đi con gắng làm tròn việc công
    Bao giờ thống nhất non sông
Trở về tính chuyện vun trồng tương lai
    Đòi con phía trước còn dài
Như chim tung cánh giữa trời xanh trong
    Đừng nên quanh quẩn trong vòng
Mẹ đâu có phải cái lông hãm chim
    Mẹ con trò chuyện thâu đêm
Gỡ ra tất cả nỗi niềm vấn vương
    Sáng sau Hải đã lên đường
Bà như cố nén nỗi buồn nỗi đau
    Tiễn chân con bước lên tàu
Vội vàng quay mặt khăn lau lệ nhòa
    Trên đường quay gót về nhà
Còi tàu vang vọng hay là tiếng con
    Bước chân rẽ lối đường mòn
Chập chờn như có bóng con đi cùng
    Xa xa bom nổ ì ùng.
Giật mình bà thấy trong lòng lo âu
    Bây giờ con đã tới đâu
Cầu mong cho cả đoàn tàu bình yên

*Đẹp sao người mẹ thảo hiền
Hậu phương tiền tuyến gắn liền máu xương*

*
* *

*Từ nay tất cả nhà trường
Học sinh cán bộ càng thương Bà nhiều
Gọi bà bằng mẹ kính yêu
Ngày đêm lui tới, sớm chiều động viên
Mẹ ơi đừng có lo phiền
Chúng con thay Hải mẹ yên tâm rồi
Tấm lòng ưu ái bao người
Mẹ không còn thấy cuộc đời lẻ loi
Mẹ làm quên cả nghỉ ngơi
Có phần thay cả việc người đi xa
Thời gian công tác vừa qua
Thấy rằng tài đức tỏ ra vững vàng
Nhà trường điều mẹ chuyển sang
Đảm đương nhiệm vụ công đoàn khó hơn
Mẹ luôn phấn đấu làm tròn
Nhất là các chị chồng con xa nhà
Thấy người cùng cảnh như ta
Tấm lòng nhân hậu chan hoà tình thương*

Lo từng manh áo bát com
Gỡ từng mối chuyện vắn vương trong lòng
    Khó gì có mẹ cũng xong
Vướng gì có mẹ cũng thông ngọn ngành
    Mẹ là của mọi gia đình
Mẹ là biểu tượng nghĩa tình thủy chung.

*
*   *
*

Bao năm ngày ngóng đêm mong
Con đi tin tức vẫn không thấy gì
    Đêm nằm nghe gió thổi thì
Mà sao nước mắt tràn trề gói chẵn
    Hải vào bộ đội một năm
Vừa hay có lệnh hành quân lên dương
    Vượt qua dãy núi Trường Sơn
Vào sâu tới tận chiến trường miền Nam
    Thư từ đâu phải dễ dàng
Chiến tranh ác liệt ngày càng khó khăn
    Thư ra được cũng hàng năm
Dọc đường có thể hy sinh là thường
    Biết rằng người ở hậu phương
Ngày đêm lo lắng chiến trường đạn bom

Hỏi rằng có cách nào hơn
Khi mà Tổ quốc đang còn lâm nguy
Chỉ còn có cách nghĩ suy
Phải dồn tất cả quyết vì miền Nam
Mới mong thống nhất giang san
Gia đình đoàn tụ, mẹ con sum vầy
Chiến tranh ác liệt đêm ngày
Bao nhiêu công việc chất đầy khó khăn
Nhà trường sơ tán vào dân
Phải lo tính toán ở ăn thế nào
Học hành các cháu ra sao
Rồi thì cả chuyện hầm hào tránh bom
Mẹ làm nhiệm vụ công đoàn
Việc to việc nhỏ liên quan rất nhiều
Ngày đêm mưa nắng sớm chiều
Thời gian cảm thấy bao nhiêu cũng vừa
Chân mẹ như thể thoi đưa
Dạn bom chẳng quản nắng mưa chẳng sờn
Rồi vào Đảng uỷ nhà Trường
Tuổi cao mà vẫn coi thường gian lao

*
* *

Dần dần tuổi mẹ càng cao
Sáu mươi tuổi đến lúc nào chẳng hay
Tre già măng mọc lên thay
Cảm ơn mẹ sống chuỗi ngày vẻ vang
Chịu nhiều vất vả gian nan
Trường lo cho mẹ thời gian cuối đời
Phân nhà để mẹ nghỉ ngơi
Động viên tất cả mọi người quan tâm
Thường xuyên lui tới hỏi thăm
Giúp cho mẹ những khó khăn hàng ngày
Nghỉ rồi mẹ vẫn luôn tay
Thấy bao nhà sống quanh đây còn nghèo
Đến chơi phân giải từng điều
Cùng còn giúp ích được nhiều việc hay
Tấm lòng của mẹ trước nay
Vẫn như là bát nước đầy không vơi
Mặc dù thân đã nghỉ ngơi
Nhưng lòng vẫn gắn tình người bao quanh

IV

Đến hồi kết thúc chiến tranh
Miền Nam giải phóng hoà bình mừng vui
Hò reo vang động đất trời
Bao nhiêu nước mắt nụ cười gặp nhau
Niềm vui xen lẫn nỗi sầu
Người thì trở lại, người đâu chẳng về
Khắp nơi thành thị, làng quê
Gia đình xum họp, tính về tương lai
Mẹ nằm thở ngắn than dài
Ngày chờ đêm đợi con trai của mình
Kể từ ngày ấy hoà bình
Bao năm mẹ đợi tâm tình buồn đau
Thức nhiều mất mẹ quầng sâu
Khóc nhiều mắt mẹ bấy lâu đã loà
Nhà trường chẳng quản gần xa
Công văn đề nghị kiểm tra cho tường
Cơ quan nhà nước khẩn trương
Dò tìm khắp các chiến trường vừa qua
Cuối năm bầy bầy tìm ra
Anh Trần Minh Hải, Nam Hà hy sinh

Là trung đội trưởng bộ binh
Tham gia chiến dịch Mậu - Thân kiên cường
Mặc dù lúc ấy bị thương
Cầm quân anh vẫn dẫn đường xông lên
Tới khi ngã xuống nằm im
Anh em đỡ dậy, trái tim đã ngừng
Ôi người chiến sĩ anh hùng
Nhân dân, Tổ quốc vô cùng biết ơn

*
* *

Giấy tờ báo tử về trường
Nhưng không muốn để mẹ buồn ngày xuân
Cho qua dịp tết dần dần
Động viên an ủi bớt phần đau thương
Cái ngày mẹ nhận tin buồn
Hầu như tất cả nhà Trường lặng đi
Ngôi im mẹ chẳng nói gì
Lắng nghe gió thổi thấm thì tiếng con:
"Mẹ ơi con mẹ vẫn còn
Mẹ đừng buồn nhé, cho con vui lòng
Con yêu quý mẹ vô cùng
Mẹ là hình bóng núi rừng bao la

Mẹ là hương của muôn hoa
Mẹ là hồn của lời ca, câu hò
Xin mẹ hãy đợi, hãy chờ
Trầu cau mà mẹ ước mơ ngày nào
Bao giờ rợp bóng cờ sao
Nước nhà thống nhất đồng bào vui chung
Con về mẹ sẽ tha lỗi
Tha hồ mẹ bế mẹ bồng cháu cưng
Chỉ lo mẹ quá vui mừng
Không còn nước mắt khóc cùng nước non".
Bỗng sao đầu mẹ quay cuồng
Hai tay với gọi bóng hồn của con
Mười ba năm mẹ mỗi mòn
Ngóng về phương ấy núi non điệp trùng
Một tia hy vọng cuối cùng
Đến nay đã tắt để lòng tái tê
Không gian lặng lẽ bốn bề
Đôi chân run rẩy bước về phòng riêng
Nỗi đau xé nát con tim
Ngày ngày thơ thẩn mẹ tìm cái chi
Hết ngồi lại đứng, lại đi
Một mình lấm bảm thâm thì với ai

Quay vào ngắm ảnh con trai
Quay ra tựa cửa ngắm hoài trời cao
Đêm đêm mẹ ngắm trăng sao
Tìm xem trong đó ngôi nào sáng hơn
Nhớ xưa mẹ vẫn bông con
Hay ngôi dưới bóng trăng tròn đêm khuya
Mẹ ru con lắng tai nghe
Sáng sao, sao sáng lập lòe thâu đêm..
Nhìn con say giấc ngủ êm
Sốt sang lòng mẹ càng thêm yêu đời
Thế mà con đã đi rồi
Đi xa xa mãi đất trời phương Nam
Tự dung nước mắt mẹ tràn
Trăng sao đâu hết còn toàn màu đen
Nỗi đau lòng mẹ triền miên
Hai mươi năm tiếp không quên bao giờ
Dần dần mắt mẹ càng mờ
Thế rồi mẹ đã bị mù mười năm
Bao nhiêu cháu gái học sinh
Ở cùng với mẹ tận tình chăm nom
Ngày đêm gọi mẹ, xưng con
Toàn Trường thay mặt nước non đáp đền

Mất con nhưng mẹ có thêm
Bao người con ở cạnh bên đỡ đần
Tình thương giúp mẹ nguôi dần
Mọi người chia sẻ một phần đớn đau
Mắt mẹ chẳng sáng được đâu
Nhưng lòng mẹ nặng ơn sâu nghĩa dày
Không còn phân biệt đêm ngày
Mà lòng mẹ vẫn tràn đầy niềm tin
Tuy không còn mắt để nhìn
Nhưng còn có một trái tim kiên cường
Mẹ đau có sống cô đơn
Mà đang sống giữa tình thương bao người
Lòng mẹ đã hiểu thấu rồi:
Nước mình có biết bao người như ta
Bao người chưa kịp làm cha
Bao người không được làm bà làm ông
Bao nhiêu phụ nữ goá chồng
Bao nhiêu con trẻ quẩn vòng khăn tang
Bao nhiêu thành phố xóm làng
Đạn bom rải thảm tro tàn lửa bay
Máu xương đã phải chất đầy
Để cho mãi mãi đất này nở hoa

Con mình dù phải đi xa
Đời mình dù phải tuổi già độc thân
Nhưng còn Tổ quốc, nhân dân
Tự do, độc lập ngàn lần quý hơn
Ôi người mẹ của chúng con
Tấm lòng cao đẹp quý hơn bạc vàng
Con xin dâng mẹ tuần nhang (*)
Cảm ơn người mẹ Việt Nam anh hùng
Mẹ là một tấm gương chung
Ngàn năm sáng mãi với cùng nước non

*
* *

Cảm ơn tất cả nhà trường
Đã giành cho mẹ tình thương vô bờ
Sống nuôi, chết lại phụng thờ
Tình ~~đây~~ nghĩa nặng chẳng mờ, chẳng phai
Tình ~~đây~~ thấm đẹp lòng người
Nghĩa này chấp cánh cho đời bay xa

Năm 1998

(*) Mẹ mất ngày 23-10-1996 thọ 84 tuổi

CUỘC ĐỜI MẸ DƯỠNG
Truyện thơ Nguyễn Công Tứ

HỘI VĂN HỌC NGHỆ THUẬT HÀ NAM

Chịu trách nhiệm xuất bản:

LÊ HUỆ

Biên tập: LƯƠNG HIỀN

Bìa và mỹ thuật: LÊ PHƯƠNG

Sửa bản in: TÁC GIẢ

In 1000 cuốn tại Công ty In Thương Mại - Bộ Thương Mại

Giấy phép xuất bản số 04/VH TT cấp ngày 10-3-1998

In xong nộp lưu chiểu 4-1998